

VAKIFLARIN GELİŞMESİ VE ÖNEMİ

Prof. Dr. İbrahim Ağâh Çubukçu



VAKIF, bir kimsenin belli bir malını, kendi mülkünden çıkararak geliri ihtiyaç sahiplerine ait olmak üzere Allah için ayırmasıdır. Vakfedilen bir mal hibe edilmez, satılmaz, kalıtım yoluyla çocuklara geçmez. Bir malı vakfeden kimseye vâkıf denir.

Vakfetmenin temelinde dinî duygular vardır. Kur'an'da "Sevdiğiniz mallardan dağıtmadıkça iyiliğe kavuşamazsınız" âyeti vardır. Bu konuda "İyilik ve Allah'ın rızası için yardımlaşınız" âyeti de dikkati çekicidir. "Cimrilikten kendini koruyan kurtulmuştur" âyeti de cömertliği öğütlemektedir. İslâm'ın Elçisi "Allah cömerttir, Cömerdi sever" demiştir. Hz. Muhammed, başka bir hadisinde de "İnananlar birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücut gibidir" buyurmuştur.

İslâm'da yardımlaşmayı sağlık veren daha bir çok buyruk vardır. Bunlardan şu örnekler dikkati çekicidir. "İnsanı şu üç özellik manevi açıdan yok eder : 1- Cimriliğe boyun eğmek. 2- Tutkulana ve boş heveslere uymak. 3- Başkalarını önemsemeyerek kendinden hoşlanmak." "İnsanoğlu öldüğü zaman yapmakta olduğu işler durur. Ancak şu üç hususta öldükten sonra sevap devam eder. 1- Bilimsel bir yapıt bırakmak. 2- Dua eden çocuklar bırakmak. 3- Toplumla yaran olan bir sadaka ya da kurum bırakmak. Bunların sevabı kesilmez."

Bir gün Hz. Ömer, Peygambere gelerek malının en iyisi olan Semg hurmalığını vakfetmek istediğini söyleyince, Allah'ın Elçisi şöyle cevap vermiştir. "Bu hurmalığın aslını tut, gelirin vakfet. Artık o satılmaz, hibe edilmez ve kalıtımla geçmez. Onun ürünü yalnız ihtiyacı olana verilir, yedirilir."

Bütün bunlara ek olarak Hz. Muhammed'in bazı mallarını toplum için bağışladığını da belirtmeliyiz. Medine'de yedi hurmalığını beklenmedik olaylar ve ordunun ihtiyaçları için, Fedek hurmalığını ihtiyaç sahibi yolcular için, Hayber hurmalığının üçte ikisini de müslümanların ihtiyacı için ayırmıştır.

Hz. Ebu Bekir, Teb'ük seferi sırasında malının tamamını, Hz. Ömer malının yarısını, yine tanınmış sahâbi Abdurrahman b. Avf malının yarısını devlete bağışlamıştır.

İslâm'da yardımlaşma ve dayanışma bu denli önemli olduğu için hicretin ilk yüzyılı içinde vakıflar kurulmuştur. Kur'an da vakıf için açık emir olmamakla beraber yardımlaşma emredilmiştir. Ancak vakıflar geniş ölçüde hadislerle dayanılarak kurulmuştur. Vakfın gelişmesinde toplumsal gereksinmelerin de etkisi vardır.

Vakfı hukuki açıdan temellendiren tanınmış bilgin İmam Ebu Yusuf'tur. Bağdad'da başkadı olan Ebu Yusuf, sosyal ve siyasal gelişmeleri izlemiş, vakfın ilkelerini saptamıştır. Hocası Ebu Hanife, bir malın gelirinin vakfedilebileceğini ya da vakfedilen bir maldan vâkıfın dönüp tekrar mülküne sahip olabileceğini savunduğu halde, Ebu Yusuf bu görüşe katılmamıştır. Ebu Yusuf, Şafii ve Ahmed b. Hanbel'e göre vakfedilen mal vâkıfın mülkünden çıkmıştır. Artık o vakfiyedeki koşullara bağlı toplumdur. Vakfiyedeki hükümler nass gibi yani kesin dinî buyruklar gibidir.

Abbasiler döneminde vakıfları kadılar denetlerdi. Selçuklular döneminde bu ilke devam etmiştir. Osmanlılarda Fatih Sultan Mehmet zamanında Padişah ailesinin yaptığı vakıfları denetleyen nâzir atanmıştır. Sonra bu usûl devam etmiştir.

Vakfa, İslâm'dan önce Bizans'da, Mezopotamya'da, Babil'de, Hititler'de, Roma'da, Budistler'de ve Uygur Türklerinde rastlanmıştır. Özellikle Türklerin sosyal yardımlaşmaya önem verdikleri bilinmektedir. Türkler, Anadolu'ya geldikten sonra da dayanışmayı sürdürmüşlerdir. 13. yüzyıldaki Ahilik örgütü ticarî, meslekî ve ahlaki bir düzen olduğu kadar bir yardımlaşma ve dayanışma örgütüdür. Ayrıca kimi tasavvuf ekolleri de yardımlaşmayı öğütlemişler ve fetihlere katkıda bulunmuşlardır. Mevlâna, Hacı Bektaş Veli, Hacı Bayram Veli, Abdükadir Geylanî vakıfları gibi müstesna vakıflar kültürel faaliyetler yanında sosyal dayanışmaya katkıda bulunmuşlardır. Ancak zamanla bazı vakfın kuruluş ve işletilmesinde hayır amacından sapmalar olmuştur.

Vakıflar genellikle Ahirette mutlu olmak için yapılmışlardır.

Vahhabilik ve Selefiye vakfa karşı olmakla birlikte genellikle İslâm âfeminde vakıflar dinî kurumlar olarak benimsenmiştir.

Vakıfların toplum hayatında önemi büyüktür. Vakıflar sayesinde devletin yapma imkânı bulunmadığı kurumlar kurulmuştur.

Eğitim alanında okulların, üniversitelerin, kütüphanelerin kurulduğuna tanık olmaktayız.

Camiler, mescitler, din ve bilim için yapılan vakıflar çoktur.

Kervansaraylar, imarathaneler, hanlar, misafirhaneler ihtiyaç sahiplerini ve yolcuları ferahlatmıştır.

Vakıf amacıyla yapılan yollar, köprüler, çeşmeler ve su yolları toplumun gereksinmelerini karşılamıştır.

Top dökümü, donanmaya yardım, istihkam hizmetleri ve savaş araçları için yapılan vakıflar Müslümanların başarısına katkıda bulunmuştur.

Okçu ve güreş meydanları gibi sportif faaliyetler için yapılan vakıflar sağlığın gelişmesini sağlamıştır. Bu arada yapılan hastanelerin ve şifahanelerin önemini de kaydetmek gerekir.

Vakıflar toplumun bir çok ihtiyacını karşılamıştır. Gelinlik yoksul kızlara cehiz verme amacıyla vakıf kurulmuştur. Hatta borcunu ödeyemeyenlere yardım edilmesi için ya da bir eşya kıran hizmetçinin kıldığı eşyayı ödemesi için vakıflar yapıldığına da tanık olmaktayız.

Vakıflar ayrıca kültür tarihinin aydınlanması açısından önemlidir. Vakıflar sayesinde sosyal sınıfların durumlarını, siyaset adamlarının düşüncelerini, kentleşmenin gelişmesini, fiyatların seyrini ve ekonomik koşulları öğreniyoruz. Kendi tarihimizin ayrıntılarıyla öğrenilmesi açısından vakfiyeler üzerinde durulması gerekir.

Vakıflar ulusumuzun tarihte dayanışmasının ve yardımlaşmasının en iyi örneklerindedir. Gençlerimize bunun güzel örneklerini sergileyerek onların insancıl duygularını geliştirmek ve kendi kültür tarihimizi daha çok sevmelerini sağlamak görevlerimiz arasındadır.